

Danijela BAČIĆ-KARKOVIĆ
Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci

UDK: 821.163.42-1 : 398
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 26. travnja 2015.

UZ GROMAČE JOSIPA BAČIĆA MANJAVINA

SAŽETAK

Tekst je mikstum autobiografskog, esejističkog i stručnog diskursa. Tematizira pjesničku zbirku *Gromače – libar pisama sa škoja* (Zagreb, 1969) korčulanskoga pučkog pjesnika Josipa Bačića Manjavina. Kritička reinterpretacija rečene zbirke izvodi se više kao povod no li ciljno jer se tekst analitički usmjerio na životni i genealoški milje iz kojeg su *Gromače* nastajale, s posebnim naglaskom na smrtopisnu provodnu nit, kako u stihovima, tako i izvanknjiževnoj pjesnikovoj zbilji.

KLJUČNE RIJEČI: *Gromače*, korčulansko pučko pjesništvo, Josip Bačić Manjavin

Uz *Gromače* Josipa Bačića Manjavina

/critica/

... ograde od suhozida, složene od gola kamenja bez žbuke i veziva. To je naše vjekovno graditeljstvo pod vedrim nebom, koje nastaje od pamtivijeka bez inženjera i arhitekata. (...) Kao mreža nekog apstraktnog crteža one prekrivaju cijeli pejzaž, utiskujući u sliku elementarne prirode trag ljudske misli i volje. Gromače su ljudski planovi i nacrti nacrtani ne na papiru nego na licu zemlje. (...) Koja li su to remek-djela tehnike i oblikovanja s kamenjem koje dljeto nije ni dotaklo...

Branko Fučić, *Terra incognita*

Ima više od trideset godina kako me Ivan Bačić Manjavin – pjesnikov nećak, a moj barba pitao: *A kad ćeš pisat o barbi Jozetu i njegovin pismama?* To je onaj Ivan iz Maloga Učijaka u pjesmi o *Tri kačadura*, s imaginiranim kadrom raskošne večere. Žanr-sličica, nalik seoskim prikazima renesansnoga Flandrijca Brueghela. Fantazija o *pretrpanu stolu*. O pjesnikovu poslanju da stihom ovjekovječi lovačku gozbu. Arhetip blagovanja i sitosti. U staroga krčmara i njegove žene, zumiranih u podvorbi oko trpeze s *bocunima žarkega vina, gvančere pune ispečenoga zeca iz komina, božjeg kokotića, orebica, pritilih, malih tica, grmuša, (...) da mi*

težaci, kačaduri škoja / večeramo boje od Lukula u Rimu. Onaj Ivan koji je na žuđenu povratku iz australskih pečalbarskih solana i duga izbivanja od najmilijih – na zamolbu riječke *grane* – davne 1966. godine skrenuo u Opatiju *bajnu* da s *ćeron* brata mu Nikole otvori maturalni ples u svijećama iluminiranoj sali, tada prestižnog *Adriatica*, pa tek potom u rodno Blato, ženi i *dici*.

Ima nešto manje godina, ali moje podjednake krivnje kako za *Blatski ljetopis* – Društva Blačana i prijatelja Blata u Zagrebu – nisam odradila dogovoreni tekst naslova *Jozo Bačić Manjavin – hrvatski pučki pjesnik*. Evo prilike, nedavnim pozivom kolege koji mârno skrbi o književno-kulturalnom probitku svoga rodnog otoka, da se konačno odredim spram navedenoga. Neće to biti dopuna obavijesno sažete, *bona mente* obojene¹

¹ Odnosi se na kritički komentar korčulaniste Gorana Kalogjere koji pri dnu natuknice uz pjesme Josipa Bačića Manjavina (1897. – 1979.) veli: (...) *Lokalni vokabular, dojmiljivi dijalektizmi, nedotjerani slobodni stih, slikoviti epiteti bile bi temeljne odrednice njegove pjesničke pojavnosti* (usp. G. Kalogjera, *Korčulanska pera*, Leksikon, FF u Rijeci, Rijeka 2003: 18). Kraćom, sumarnom ali kritičnijom ocjenom koja se odnosi i na Bačića, Kalogjera konstatira: (...) *Premda je u većini slučajeva karakteristika ove grupe prosječnost, treba izdvojiti prerano umrlog Kuzmu Petkovića...* (u: *Književno stvaralaštvo, jezik i kultura na otoku Korčuli*, Zbornik radova 1., ur. D. Durić, FF u Rijeci/Gradska knjižnica I. Vidali, Korčula/ Rijeka 2013: 97). Istaknula D. B. K.; također usp. posve decidan kritički stav istog autora: (...) *U domeni dijalektalne lirike ističem Simatovića i njegova Električna pisma, dok su Josip Bačić-Manjavin, Petar Farčić i Antonije Farčić prosječni lokalni stihotvorci, čijoj pjesničkoj zaostavštini ne treba pokazivati veću pažnju izuzev one književno-povijesne* (usp. *Korčula koje više nema*, Sveučilište u Rijeci, FF 2005: 13, istaknula D. B. K. Kalogjerin kvalifikativ o prosječnosti Bačićeva stiha koji, da ne prelazi lokalni doseg, ne samo da je objektivan, nego i benevolentan, s(p)retno izostavivši književno-analitičko pretresanje pjesnikove prosječnosti. Određeni je: relativno mali pjesnikov opus epsko-lirskih stihova dosegom je neujednačen. Sveukupno sedamdesetak tiskanih pjesama u dugovječnom pjesnikovu životu od kojih je na većem dijelu stihova valjalo još poraditi. U svih su stvaratelja – ma o kojem se umjetničkom polju radilo – djela vrijednosno neujednačena pa ne čudi da je i Bačić pritisnut svakojakim biografskim okolnostima gubio dah i ambiciju za dotjerivanjem, za iskaznim vještinama kako bi bile unikatne, meraviljorne. Od *Marulovih suza* – slobodnije upamćen naziv pjesnikova *dramoleta*, napisanog i izvedenog pred mještanima kao protestni čin uz jednu nepravednu presudu i likvidaciju mjesnoga uglednika, po talijanskoj kapitulaciji i uspostavi tzv. narodne vlasti na Otoku, godine 1943., te posljedne inkriminacije pjesnikova *performansa* – o čemu saznajem od moga bratića Franka Burmasa, Manjavina po majčinoj strani, koji u blatskim uspomenuama nosi i rečenu „zgodu“, do *krivovirnih* izjava u poraću, ponovnih inkriminacija i degradiranja – putanja je ispunjena padovima o čemu ponešto naslućujemo iz *Gromača*. Ima u njega zanimljivih, pamtljivih stihova kao i onih koje je trebalo još tesati ili ih mentorskim i prijateljskim (na)govorom (Zlatko Tomičić?) oblikotvorno usavršiti. Primjerice onih u žanru prigodnica i panegirika à la *Tebi moj Asklepije, Uzdasu starog mornara, Ivanu Meštroviću, Pjevam ti pjesmu tvojih stvorenih djela, Frani Kršiniću*. Promašenima ih ocjenjujem već i na razini redaktorsko-uredničkoga

natuknice o rečenu pučkome pjesniku ni analitički diskurs kojim se od mikro do makro stilskih rješenja proniče u lingvostilsko, kompozicijsko, ekspresivno postignuće *Gromača*. Želim u povodu Bačićevih stihova kolažirati smrtopisni epistolar *Amarkord* za jednu od mojih obiteljskih grana. Onu blatsku, korčulansku, posežući za književnokritičkim alatkama minimalno, ne koliko bi se moglo ili trebalo.

U jednoj od odloženih kutija – onoj signiranoj *korčulanistika* – pomno je, uz ostalo, pohranjen sveščić obavijen trobojnim koncem u kojem su od dugovjeka trajanja slijepjeno nalegli svakojaki papiri pa ih valja pažljivo razdvajati i presložiti. Osmrtnica kojom kći Jasenka javlja *svim rođacima, prijateljima i znancima žalosnu vijest da je 10. travnja 1979. u 83. godini života nakon teške bolesti blago u Gospodinu preminuo* njezin dragi otac, Josip Bačić Manjavin. U Zagrebu. Osmrtnica kojom pjesnikova nećakinja Vesna javlja žalosnu vijest o smrti svoga oca – pjesnikova brata, Vinka Bačića Manjavina. U Zagrebu, godine 1968. Braću sam, Josipa i Vinka, tijekom šezdesetih povremeno viđala u zagrebačkome *Blatu, Korčuli*, surogat-ambijentacijama našeg antejskog zôva. U živoj, temperamentnoj raspri o nekim političkim i svakodnevnim temama, u galantnu nadmetanju tko će *ovi put* podmiriti račun za gavune s blitvom, gemiš. Moji barbe u drugom koljenu. Naočiti, stasiti otočani. Adoptivni *Zagrepčanci*, šćakavsko/štokavsko/kajkavsko-purgerski² *mišanci*, gestovno-mimičke upečatljivosti, *akustičkim učinkom* (nazalizacijom, akutom, diftonzima, labijalima...), zavičajnim frazemima iz *paleo* vremena koje jedva da sam „hvatala“, prohujalih dogodovština, humornih aluzija, međusobna peckanja. Za trenutaka bratske *ćakule* transferirani u bašćinski *felibriž*, po konverzacijskoj prigodi šatiran kajkanjem i standardnim hrvatskim jezikom.

oka – ne dirajući izričajne nesklapnosti, fono-grafo-stilematske i interpunkcijske nejasnoće – jer je valjalo intervenirati u raspored i slijed pjesama na način da se prati organska (estetsko-ekspresivna) nît kod čega nije nužno da budu i tematsko-motivski grupirane. Pa bi spomenute prigodnice, ôdne kantilene, slavopojke, historicistički intonirane epsko-lirske evokacije valjalo – ako ne izostaviti – onda pročišćeno separirati u zaseban, makar i omanji, rukovet. O tome je poodavno pjesnikov nećak Nikola Bačić obzirno ponešto pripomenuo svome barbi, za vremena, kad mu je rukopis buduće zbirke bio dan na uvid. Više koju stranicu dalje.

² Odakle u blatskoga pučkoga pjesnika naslov jedne od pjesama *Flundra?* Po tzv. Purgerskome rječniku – onome „starih Zagrepčana“ – taj je leksem pogrdnoga prizvuka te ima značiti „laka djevojka ili žena“ ili po *Rječniku karlovačkog urbanog plemena* „ženska osoba sumnjivog morala i zapuštenog izgleda.“ Dio je i iločkih germanizama unutar slavonskog dijalekta. Po Klaiću *flândra* – bludnica, ženska skitnica, naziv navodno porijeklom uz žene iz Flandrije i 30-godišnji rat.

Srcem nikad posvema presađeni u zagrebačke magle³. Oba gustih valovitih vlasi, tada već sasvim sijedih, izražajnih tamnih očiju i u Vinka nadasve prodorna pogleda. Josip, vrlo visok, pomalo pognut, u dugu crnu kaputu, *plaf* široka oboda, izdaleka šireći ruke pri pozdravu i zagrljaju... U pismu od 26. ožujka, neposredno pred smrt brata Vinka, Josip piše: (...) *Ja sam svakog dana na vratima te klinike* (u Draškovićevoj, op. D. B. K.) *i njegove šok sobe u koju ne puštaju nikoga k njemu, pak ni mene iako sam mu brat. Jedino je samo to utješljivo što mi daju sve informacije doktorica i doktor koji ga liječe.*

...Osmrtnica – požutjela, naborana, presavijana kako bi se prilagodila koverti i dugu poštanskome putovanju od Blata do Like (Otočac) u strahotna ratna vremena – kojom *tužnim srcem javljaju da je drugi brat pučkoga pjesnika Josipa – Ivan Bačić Manjavin – potkrijepljen svetoostajstvima umirućih 26. srpnja 1943. preminuo u 55-toj godini života te će se Sv. Misa za upokoj duše neprežaljenog pokojnika održati 28. srpnja 1943. u 7 sati ujutro u Crkvi Matiči u Blatu.* Samo par mjeseci ranije, u ožujku, u otočkoj bolnici punoj ranjenika rodit će se starijem Ivanovu sinu, Nikoli Bačiću, sin. Dida Ivan nije ga stigao vidjeti. Ali je njegova dopisnica ispisana crnom tintom stigla: odasлана 25. svibnja iste 1943. godine, s poštanskim pečatom *Poste di Curzola-Spalato, Commune di Blato* i neizostavnim VERIFICATO. Adresiranoj na *Hrvatsku Liku*, u kontinentalni će gradić izložen učestaloj pucnjavi i raznobojnim vojnama stići *cartolina postale* u povodu Nikolina prvorođenca. Ivan, među ostalim, javlja kako nije dobio Nikolino pismo jer ga je talijanska *cenzura obustavila stoga razloga, da si pisa na papir koji je bi rigani a to je ovamo zabranjeno. Zato, kad mi budeš drugi put pisati, piši mi na papir koji je čist, bez crta. (...) Drago mi je da ti se rodi sin – lipega imena Marin.*

Bio je to Ivan iz pjesme naslovljene *U Maloj Rasohi* – otac istoimenog Ivana iz stihova o *Tri kačadura*, australskog pečalbara. Jezgrovite epizode o neumitnoj sječi „otpisana“ stabla koje simbolizira vjekovanje, odolijevanje, vertikalnu moralnu i krajobraznu, ali mu je došao životni kraj: *Iša san s braton / Ivanon po hladu / u ranu zoru / u Male Rasohu goru / i došli smo oštrin / želizon i kosoron / staron i velikon / boru. // Najprvo smo mu / ogulili debelu koru / i tek što smo ga / pri klehu posikli / poče je cvilit / i padat star / da je i tice / u gori čapa / užas i strah /.../ A jan i moj brat Ivan /*

³ Ivo će Frangeš uz osvrt na djela braće Marina i Juru Franičevića primijetiti: (...) *Možda je za razliku od kontinentalaca, otočanima odlazak u grad dvostruko težak rastanak: od zavičajnog sela i rodnog otoka; tako je i prijelaz iz drevne, literarnom tradicijom prožete čakavštine u novi, štokavski standardni izraz otočaninu još dramatičniji.* (Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH/Cankarjeva založba, Zagreb-Ljubljana, 1987: 349)

gledali smo ga / kako je teško / svrata // Kako se je teško / za vazda od svojega / trupa i gore/ rasta.

Jesu li, primjerice, stihovi o obaranju starodrevna bora čakavski sadržaj u čakavskome stihu? Pjesma je pisana iz sjećanja na proživljaj⁴ – ne samo na događaj – kojega je moguće univerzalizirati⁵. Nevoljkost da se život okonča (*poče je cvilit*), da se *za vazda od svojega trupa* (tijela) i okoliša (sociofere) rastane. Uz prizor rušenja bora idu tjeskobni osjećaji o poremećenoj ekosferi alegorijski iskazani prestravljenim pticama. Pjesnik je oronulu boru, *krilatim granama, ticama* udahnuo animističku osjetilnost. Rečeno bi iskustvo mogao potvrditi mnogi drvosječa koji nije tek rutinski obarao neka „svoja“ stabla. U podtekstu je stav o nematerijalnome bitku okoliša. O animi/entelehiji bića uopće. Josipove pučke pjesme – uza svu nedorečenost – ćutilno anticipiraju ekološki apel za očuvanjem prirode.

Tanahna koverta, kakve avionski odašiljemo, *crvenobijeloplavoga* obruba, baš kao i trobojni končić kojim je moj arhivarijski svitak zavezan, stigla je iz Beograda 3. studenoga 1997. godine. Od trećega Josipova nećaka, Ljubiše Bačića (Manjavina)⁶. Pismo je pisano pisačim strojem na tanku, šušlavom papiru. U prvoj rečenici izražava bojazan hoće li pismo ikada stići u Rijeku premda *od kolege Aljoše Vučkovića, koji je Splitsanin*, saznaje da *pošta s Hrvatskom radi bez problema*. Ljubišin se otac, dr. Ante/Antun/Antonio/Antonije Bačić, vođen izazovima pravne i odvjetničke profesije dvadesetih godina prošloga stoljeća, nakon više premještaja, obiteljski skrasio u Beogradu. Bio je najškolovaniji među petero sinova – *skulana* blatskoga težaka i *stimatura* (službenoga zemljišnog procjenitelja za potrebe suda i privatnih osoba) Nikole/Mikule Bačića Manjavina. Sinovi redom: Ante (Antun/Antonije), Ambrozij (Ambroz), Vinko (Vicko), pučki pjesnik Josip (Joze) i Ivan Bačić.

Antin sin Ljubiša, u vrijeme odatlana pisma sedamdesetpetogodišnjak, (dvije godine prije svoje smrti) piše: (...) *pismo (je) puno sete zbog vremena u kojem živimo i zbog sudbina, ne samo nas Bačića, nego i svih drugih ljudi rasejanih i razdvojenih na relativno malom*

⁴ Wordsworth: pjesma kao *recollection of the mind*.

⁵ Usp. davnu polemiku na temu tzv. regionalnoga, dijalektalnoga koinea i *homo ciacavschianusa* u Nazora, Črnje, Bratulića, Cvitana i drugih u: Dometi, god. 1., br. 6-7/1968., Predgovor Z. Črnje; isto, god. 3., br. 9/ 1970., isto, god. 7., br. 7-8/ 1974. i tekst *Čakavska ars poetica* Jelene Lužine-Sladonja. Također *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća / Antologija / Studija* Milorada Stojevića, ICR, Rijeka 1987. i bibliografski izvori u navedenim naslovima.

⁶ Rođen u Soko Banji 1922., umro u Beogradu 1999. Pored prevoditeljskih referenci i bogatog glumačkog traga, zapažen je pjesničkim knjigama: *Stena gologlava*, Beograd 1985.; *Moj živote, malo li te ima*, Beograd 1999.

prostoru ove nesrećne zemlje. (...) drugova više nemam, svi su pomrli. (...) Zbog svega toga (nedavni „jugoslavenski rat“ i poraće, op. D. B. K.) ja sam se zavukao u kuću, poput svih starih ljudi, ne idem nikud, osim u pozorište jedanput dnevno... Moju zbirku pesama poslao bih ti, ali ne znam koliko će ti značiti i odgovarati jer je pisana na dijalektu istočne Srbije (u narječju majčinih korijena, op. D. B. K.), a to je jezik koji nije blizak ni Srbima koji govore književnim jezikom, a još manje će biti razumljiv vama. Osim toga štampan je ćirilicom. Otprilike kao što Petrica Kerempuh u jezičnom pogledu iziskuje trud. Ako to možeš da prevaziđeš, poslaću Ti knjigu (ne znam da li će stići), samo mi javi.

Zbirka nije stigla.

U Nacionalu od 14. travnja 1999. str. 9., glumica Milena Dravić izjavila je: „(...) Ono što me najviše plaši jest rasulo (...) Umro nam je kolega Ljubiša Bačić iz Ateljea 212, ali se u tome kazalištu cijeloga dana nitko ne javlja. Ne mogu dobiti nikakvu informaciju ni o njegovu sprovodu. Zaista, plašim se toga rasula!“

Kažu da je za NATO-vih granatiranja odustao od skloništa. Kod kuće je čekao...

Párte o smrti Ambrozija i Ante/Antonija nisu sačuvane.

Od svjetskoga do balkanskoga rata, od ratno/poratnih dopisnica i pisama u razmaku od pedesetak godina, do taložene melankolije zbog Berenikine kose (N. Fabio) kojoj je nalik svako obiteljsko gra(na)nje, prah i pepeo davnih i nedavnih uz zastrašujuće uokvirujuće crnilo osmrtnica – papirnih kripti za voljene... što ostaje upamćeno? Jesu li Ljubišina dijalektalna zbirka na idiomu majčinih sokobanjskih korijena i Josipova na idiomu blatskih, očevih korijena u nekoj spoznajnoj točki sumjerljive? Međusobno neznane i neiščitane. Daleke pa ipak bliske? Unatoč tome što je jednoj autorom intelektualac, kazalištarac, osvjedočeni umjetnik, a drugoj tzv. pučki pjesnik lokalnog dosega i noćni čuvar? Primordijalno vernakularne? Istovremeno nastajale u raznostranim zemljopisnim kotama, režimskim i ideološkim mijenama, ali istim porivom da se izrazno i identitetno u-zemlje⁷? Da *osluhnu duboku unutrašnju svezu s pređima* (Barčeva formulacija).

⁷ U-zemljivanje ovdje valja razumjeti metaforički i distinktivno: pjesnički je poriv u obojice isti, realizacija metodološki i konceptom udaljena. U Ljubiše je zavičajni zôv ili hod „unazad“ k primarnome impulsu (kriku) izrazno dijalektalan ali sadržajno ludističan, višesmislen, paradoksan, od-zemljen. Otisnut od ishodišnog upita tko sam, čiji sam, odakle sam? Ljubiša tendira k de/re/konstrukciji „leksikaliziranih“ sadržaja maskiranih dijalektalnom aurom. Ljubiša se odmiče od referencijalne doslovnosti, u Josipa je neposredovani doziv onoga što osjeća, pamti, misli, čini.

Gromače nemam, tek presliku. Tako i preslikanih petnaest Josipovih pjesama iz *Svačića*, Književnog zbornika Zajednice samostalnih pisaca Tin (Zagreb, Knjiga 1, 1969: 346-359) pod egidom *Josip Bačić Manjavin – Blatski pisnik*.

Na poleđini kopirane *Gromačine* naslovnice drhturavi krasopis Josipovih poodmaklih godina: *Dragoj ćeri mojega pokojnoga brata Vinka – Vesni Kranjec – posvećuje i poklanja stric Jozo Bačić – Manjavin, hrvatski pjesnik; Zagreb 3. svibnja 1971.*

Kako sam bila zatečena, pod naletom mnogovrsnih čuvstava, kad mi je Vesna Bačić-Kranjec, rođena Zagrepčanka, nedavno, telefonom, onako usput, izrecitirala od riječi do riječi, podužu Josipovu pjesmu *Gustrini*, živahno, s vedrinom u glasu, izvorno *blajski!* Uz komentar kako su za nedavna zagrebačkog obiteljskog okupljanja na kojem su bili mlađi i stariji *fetivi blajski* Manjavinovići upravo ti Josipovi stihovi o mačku *u barufi s mačkon, koju jubi / (te da) zakontunban ne tresne / s njon u gustrinu / s krova kuće, / jerbo on / ne mari di će s njon past / kad je jubi. ...* bili korčulanski reminiscencijski okidač, pogotovo mlađima koji i ne znaju za *Gromače* niti su poznavali autora, moguće ni čuli za njega.

Za Antinih/Antonijevih sjemeništarskih godina i zajednički provedenih mladićkih trenutaka u Dubrovniku i u Korčuli, Josip je naišao na bratovu klasičnu lektiru i po svoj prilici tada dobio neke trajne estetske impulse koje stjecajem svojih životnih okolnosti nije posvema realizirao ostavši umnogome autodidaktom i lirskim *intuitivcem*. Onda, pretpostavljam, seže stihovana evokacija *Asklepija* (Eskulapa), *Nusakeje* (Nausikaje), *Odiseja*, *Ahila*, *Hektora*, *Atene*, *Lukula* iz Rima, *svete vatre Dionisovog ognja*.

Na Josipovu želju da čuje dojmove o svojim stihovima, nećak mu je Nikola u pismu, nadnevka 16. rujna 1962. godine obzirno pripomenuo: (...) *treba sasvim izbjeći rekvizite klasične mitologije, to jako smeta u jednoj čakavskoj zbirci pjesnika samouka. Što jednostavnije i bez buke – to bolje. (...) Mislim da biste mogli još proširiti tematiku pjesama /motive/. Ima još raznih drugih situacija iz života i rada i običaja Blaćana koje biste mogli zahvatiti, i drugih uspomena, i pejsaža.* (istaknuo N. B.) (...) *treba ići na hvatanje „onog općeg“ što je zajedničko svim otočanima, pa i svim ljudima uopće, mada to „opće“, što veže ljude, ne isključuje da iznesete i neke specifičnosti u sadržaju, a takva jedna specifičnost jest i mjesni govor (...). Dajte stare običaje u konfrontaciji s novim vremenom. Pjesme se Vaše rado čitaju, pogođen je duh i ritam, melodične su. Pritom mislim na one koje sam izdvojio kao uspjele u osnovi. Zbirka bi morala biti zaokružena, mora se iza pjesama osjećati lik njihova tvorca, na svakoj treba da je žig Vašega bića,*

Vašeg pogleda na svijet. Tada su originalne. (...) da pri čitanju svake pjesme može da se kaže: vidiš, to je Joze Bačić. On je takav. Tako on gleda. Itd.

(...) Trebalo bi temeljito ispraviti interpunkcije (zareze, točke, uskličnike itd). Ako mislite i dalje o štampanju, trebalo bi, kako rekoh, tekstove ispraviti jer ima i tehničkih/tipkaćih/ grešaka. (...)

Sedam godina kasnije, Josipovi će stihovi biti ukoričeni u knjižici naslovljenoj *Gromače – libar pisama sa škoja* (Zajednica samostalnih pisaca Tin, Zagreb 1969.) četrdeset i jedna pjesma na pedeset i pet stranica. Sročne i nesročne, dužinom nejednake, tematsko-motivski i raspoloženjem raznolike. Od ekloga, ôda, napitnica, pošalica i slavospjeva do marina, pomoračkih, plenerističkih veduta (upečatljiva *Gušćerica*) i amornih (mladenačkih) suvenira. Stihovani etnografski zapisci, anegdote o sumještanima, goldonijevski štimung ugrubo skiciran. *U maretu vina*⁸ jedna od ponajboljih, ako ne i najuspjelijeg stiha! Stihovi o gladnim godinama dječastva, oskudici i mukotrpnjoj *težaškoj fatigi*. Puntarskim impulsom i pod stare dane. Gorke su i socijetalno angažirane one iz zagrebačkih noćnih *gvardija* (pjesme *Oči noćnih čuvara*, *Na putu noćne službe*).

U spomenutu *Svačiću* tiskano je 14 Josipovih pjesama od kojih je dvanaestak novih, neponovljenih u *Gromačama*. Nekoliko je pjesama pisano na govornoj štokavici. Nažalost, obje tiskovine pate – unatoč nećakovu pravodobnom upozorenju – od nedopustiva uređivačkog nemara, mnogih tipfelera, izostavljenih slova, krivo napisanih naslova ili imena, „čudne“ uporabe interpunkcije, naročito zareza i uskličnika⁹.

⁸ Dopunjenog naslova i stihova u *Svačiću*. Usp. *Obojkan u maretu vina*, str. 353.

⁹ Poštujući *verbatim et literatim* pravilo evo tek nekoliko primjera: pjesma *Uzdasi starog mornara*, zadnji stih prve kitice: iz „**Tigli-Tanga**“ *doma!* i zadnji stih posljednje kitice: u „**Tigl-Tanglu**“ *Srce izranila*. (istaknula D. B. K. i u narednim primjerima); Rečena pjesma ima i drugih ortografskih nejasnoća, jedna od njih jest i da je pisana čakavsko-ikavskom-štokavsko-ijekavskom „mišancom“ koju se u navedenu primjeru možda dade podvesti pod pjesničku slobodu kojom se koriste autori varirajući idiolekte kako bi potpomogli lingvostilskosemantički efekt. Pa i tezom o blatskom pučkom jeziku – preciznije – ikavskom šćakavskom dijalektu čakavskog narječja na graničnom području južnoga dijela čakavštine, tj. koegzistiranju dvaju sustava, čakavskog i štokavskog u korčulanskim govorima – te znanstveno prepoznatim i obrađenim štokavskim elementima u leksiku blatskoga govora. Pa i činjenicom dugogodišnjega pjesnikova izbivanja iz rodne sredine i zavičajnog idioma, upućen profesionalno – za godina službovanja u ZET-u – na standardni hrvatski jezik te familijarno, uz suprugu i kćerku, na zagrebačku kajkavštinu.

Usput: leksem „gromače“ (gromã ča ili suhozid, suhomedina, *lat. maseria, tal. i muri a secco, njem. Die Trockenmauer*) ujedno naslov knjige pjesama jest primjer autorove slobode da iz riznice hrvatskih varijeteta izabere što mu paše. Taj je leksem „posuđen“ iz sjevernojadranskih narječja i podneblja i nije „autohtono“ korčulanski ni blatski u kojemu bi istoznačnim bilo mē ja ili ogradni zid (ovi) (čakavski i kajkavski; *prasl. medja, stsl.*

Na 36-oj stranici *Gromača* najkraća, haikuovska Josipova pjesma sa šest uskotračnih versi, *morituri* nagovještaja:

Smrt

Moja su svitla

Zvizde neba

Oči judi mojega sela

I svih gradova, brodova

Lanternâ, koje smrt gasi

U mojin očima.

mežda, rus. mežá, polj. miedza), medhyo – srednji (lat. medius, grč. méssos), mèđa. Uz leksem gromače vezuju se bliskoznačnice gomila, gromila (lat. tumulus, humak, grob), mocira, ogradina, gruh (sitno kamenje). Gòmila = gròmila, gro□milja, hrpa kamenja; hrpa uopće, ograda od kamenja; gomi□la, između ostalog kao oznaka zemljišnih granica; stariji oblik mògila – *svesl.* i *prasl.* Mogyla. Semanto-stilski komparabilni su toposu gromače stihovi pjesme *Gromača* Branka Benzije (Sveti Juraj-Senj, 1912 – Sveti Juraj-Senj, 1995): (...) *Kamen/ do kamena gromača / vijek do vijeka lomača / Znamen (...)*, cit. iz zbirke *Kraj refula*, Senia, Društvo Senjana i prijatelja Senja u Rijeci, Senj 1995. -6., str. 35. Također pjesma *Kamenje* Nikole Bonifačića Rožina, pučkog pjesnika i folklorista (Punat na Krku, 1913 – Zagreb, 1995) i karakterističan početni stih: *Kamenja i stenja, gromač i gomilin / jiman od starine, devet mojih kolen / zi pestami lama gruh od krvi črljen / toliko mi tvrdih ne da, da zagnjilin. /.../ (gruh – sitno kamenje)*. Cit. prema *Korablja začinjavca / Antologija čakavske poezije*, ur. Z. Črnja i A. Mihovilović, Rijeka 1969., str. 182.

Usp. također uz pojam gromače: <http://www.czkvl.hr/index.php/zbirke/suhozidna-arhitektura>; *Suhozidna arhitektura, vrtujci i torete otoka Korčule*; Isto: *Jadranski suhozidi: Cres*; <http://www.dragodid.org/jadranski-suhozidi-cres/> Također: Marina Jurkota Rebrović, *Tradicijsko ovčarstvo otoka Cresa: prilog istraživanju, Centar za održivi razvoj – Ekopark Pernat*, 2009., poglavlje *Gromače*, str. 46. i dalje elektroničkog, PDF izdanja.

Jelena Lužina-Sladonja primjećuje da u rječniku priloženom uz Balotin *Dragi kamen* (...) uopće nema tumačenja riječi **gromača**. (...) *Prepušten, dakle, sebi čitalac bi po kakvoj analogiji ili suglasju došao do zaključka kako je gromača grmlje ili, u boljoj varijanti, kameni zid koji je čest motiv Glihinih slika. U južnoj Istri stoji, međutim, još jedno tumačenje riječi gromača. Gromačom ovdje nazivaju neprohodnu, gustu živicu (...) koja se godinama nije trsila. (...) U nju se odbacuje sve ono što ničemu ne služi: od nepotrebnih starih stvari do kamenja koje se iz zemlje izore svake godine nanovo. (...) I ono je dio zavičaja, dio dragog kamena*. Cit.: Dometi, god. 7., br. 7-8/1974., str. 118., istaknula J. L.-S. Usput: ni uz dobru volju dijalektologinje, dr. sc. Silvane Vranić, njezina truda da pregleda dostupne dijalektološko-etimološke rječnike (Kopecny, Derksen, Skok pa i Vinjine *Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*), nisam uspjela otkriti porijeklo riječi „gromača“. Napokon, što su gromače blatskome pučkome pjesniku Bačiću Manjavinu? Ni suhozid ni mè ja ni gromila. Kamenje je u njegovim stihovima postojani životni podijum. Nepotrošiva scena po kojoj hodi *per pedes*, u mnogolikim facetama bosonogog dječarca, kačadura, dezertera, štrajkaša, sindikalnoga puntara, marinera, ribara i težaka, divinizatora Kršinićevih i Meštirovićevih kamenih oblika, rekonvalescencijskog šetača rapskim *kalama*. Gromače kao znamen izdržljivosti nalik pjesnikovoj predodžbi o svojoj dogovječnosti unatoč nedaćama.

Isto u pjesmi *Kad umrem*.

Josipovo poduže pismo nadnevka 9. kolovoza 1972. godine stiglo je u Rijeku s Raba. On je na oporavku, dugotrajni pušački staž ostavio je posljedice. Sedamdesetpetogodišnjak kao i nećak mu Ljubiša kad nam se posljednji put javio onim avionskim pismom. Josip iz mirnodopskog vremena i ladanjskog okoliša. Ljubiša iz ratno-poratnog beogradskog geta i posljedične osame. Rezigniran. Oronuo. Kulturalno i odnošajno zanemarenih, pokidanih patrilinarnih veza. Korčula mu kao Lorcina Kordoba. *Never more*. Josip u lječilišnoj hali, za jednim od stolova piše plavom kemijskom olovkom u gustim pravolinijskim redcima ne ostavivši ni milimetra bjelini margine. Početna formula: *Dragi moj nepute Nikola!* Završna formula: *Tvoj stric – barba Joze!* Kao da je u neobičnu srodničkome imenovanju „stric – barba“ sukusno zaokružio polemičku stranu pitanja o identitetu, pa i onom zavičajnom, jezičnom.

U pismu se izmjenjuju melankolični i euforični tonovi. Nagovještaj kraja. Životni i starački zamor kao u Ljubiše. No, u Ljubiše bez uskličnih tonova i „literature“. Josip piše poetizirano, dijelom uzneseno: (...) *u ove zadnje dane pijem gorući vrutak smiješkom na usnama i plivam s ribicama kupajući se u moru. (...) Približava mi se vrijeme odlaska, da odem sa žarom toploga sunca u krilo jeseni i zime za koju se nadam, da ću je lakše proći iza oporavka, na ovom divnom škoju rapskome. O sveti jesenji ples, ljubičastih sjena! Brilljantno tkivo sunca u plavom zrcalu radosti i tuge. (...) U meni nema više straha od smrti. Nema tuge! Ni bola! Ni mraka! **Svejedno mi je di me čeka grobna raka, kad star je moram ...čekat! Čekat!***

*Ali u kapljama užarenog nebeskog vina eno podnevno zvono na Rabu zvoni. Žalost se nijemo toči – nas bijednih Bolesnih ljudi. I zvoni, tužno zvoni, što nas sve zove i goni. Čudni su to akordi! Podsjećaju me na dane života u mojemu selu. Ali i na patnju što je prošla ka vitar! **U Blato više neću!** O zbogom svite – zbogom!* (istaknula D. B. K.)

Josipovo je pismo u citiranu dijelu potvrda ponesenosti lektirom. Ujevićem, *Simfonijama, Panom, Podnevom* Krležinim. Prisvojenim stihovima (citatnom mistifikacijom) šatiran osobni osjećaj. Praštamo mu. Znao je naizust, *languendo*, odrecitirati *Svakidašnju jadikovku*, oba nokturna – Matošev i Ujevićev, *Adieu* Vidrićev. I nije mu bilo svejedno gdje ga čeka grobna raka. Naprotiv: čeznuo je za blatskim lipama¹⁰, da zauvijek usne podno jedne od njih.

¹⁰ Lipama ni na koji način usporedivima s požarevačkom obiteljskom lipom i humkom podno nje.

ABOUT *GROMAČE* (DRY STONE WALLS)
BY JOSIP BAČIĆ MANJAVIN

ABSTRACT

The text is a mixture of autobiographical, essayistic and professional discourse. It deals with poetry collection *Gromače – libar pisama sa škoja* (Dry Stone Walls – the book of poems from an island (Zagreb 1969) by the Korčula folk poet Josip Bačić Manjavin. The critical reinterpretation of the said collection is performed more as an excuse and less as a goal, because the text is analytically focused on the life and genealogical milieu from which *Gromače* arose with special emphasis on the mortal conductive thread, both in the verses, and the extraliterary poet's reality.

KEY WORDS: *Gromače*, *Korčula folk poetry*, *Josip Bačić Manjavin*